

Foglalkozási osztályszerkezet (I.) – Elméletek, modellek*

Huszár Ákos,

a KSH vezető tanácsosa

E-mail: Akos.Huszar@ksh.hu

A foglalkozási osztályszerkezet különböző elméletei a társadalmi rétegződés vizsgálatának önálló irányzatát képezik. A dolgozat célja ennek az irányzatnak a tömör bemutatása. Először azt a kérdést tárgyalja, hogy ezek az elméletek milyen közös sajátosságokkal rendelkeznek, illetve hogy miben különböznek a társadalmi struktúra- és rétegződéskutatás más irányzataitól. Ezt követően pedig a foglalkozási osztályszerkezet újabb, nemzetközileg ismert modelljeit, illetve az ezeket alátámasztó elméleteket ismerteti.

A jelen írás egy nagyobb munka első eredményeit tartalmazza, amely a 2011-ben végrehajtott népszámlálás adatai alapján készülő rétegződéskötet előkészítéséhez kíván hozzájárulni. A munka folytatásaként a közeljövőben megjelenő tanulmány majd azokat a problémákat igyekszik összefoglalni, amelyekre a foglalkozási osztályszerkezet mindegyik modelljének valamiképpen reflektálnia kell.

TÁRGYSZÓ:

Társadalmi rétegződés.

Társadalmi struktúra.

Osztályelemzés.

---

* A tanulmány a KSH által szervezett és 2012. november 20-án megtartott „A magyar társadalom rétegződése” című műhelykonferencia vitaindító tanulmányának kissé módosított változata. A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

A foglalkozási osztályszerkezet különböző elméletei a társadalmi rétegződés vizsgálatának önálló irányzatát képezik, amely az osztályelemzés marxi-weberi hagyományába ágyazódva bizonyos megkülönböztető sajátosságokkal rendelkezik. A célom a következőkben az, hogy ezt az irányzatot bemutassam, illetve hogy a teljesítőképességét felmérjem. Ennek érdekében először az osztályelméletek főbb vonásait veszem szemügyre, s megpróbálom elkülöníteni őket a társadalmi-struktúra- és rétegződéskutatás más megközelítéseitől. Ezt követően a foglalkozási osztályszerkezet utóbbi időben kidolgozott, jelentősebb modelljeit mutatom be, elsősorban arra összpontosítva, hogy ezek milyen elméleti keretbe ágyazódnak, illetve hogy milyen elvek mentén épülnek fel. A munka akkor éri el a célját, ha hozzásegít a magyar társadalom rétegződésének vizsgálatára alkalmas osztálymodellek kidolgozásához.

1. Fogalmi bevezetés

Az osztálymodellek legszembevetőbb jellemzője, hogy a társadalom rétegződésének vizsgálata során *osztályozzák* a társadalom tagjait, nem pedig egyszerűen sorba rendezik őket. Kategorialis különbségeket állapítanak meg a társadalmon belül, szemben azokkal a különféle indexekkel – mint például a különböző foglalkozási presztízsskálák, vagy az egyéb, komplex társadalmi-gazdasági mutatók¹ –, amelyek a társadalom tagolódásának graduális jellegére fókuszálnak. Következésképpen, míg a graduális megközelítések mindig egyértelműen hierarchikus felépítésűek, addig az osztálymodellek nem feltétlenül azok. A státuszpontszámok alapján egyértelműen meg lehet állapítani, hogy valakinek a társadalmi állása (mennyivel) magasabb, vagy alacsonyabb másvalaki társadalmi pozíciójánál. Az osztálymodellek ezzel szemben a mennyiségi különbségek helyett minőségi különbségeket vonnak a társadalom tagjai között, s ezek a különbségek némely esetben hierarchikus viszonyokként értelmezhetők, értelmezendők, más esetekben azonban korántsem.

A foglalkozási osztálymodellek annyiban rokoníthatók a különböző rétegződési sémákkal, hogy mindegyikük kategorialis különbségek megállapítása révén igyekezik megragadni a társadalom tagolódását, különbség mutatkozik azonban közöttük

¹ Ezekről rövid ismertető olvasható Róbert Péter [1997] területet áttekintő írásában.

abban a tekintetben, hogy miként jutnak el a kategóriáikhoz. Míg a foglalkozási osztálymodellek megközelítése – *Stefan Hradil* terminológiáját használva – elméletigenetikusként tekinthető, addig a rétegződésvizsgálatokra deskriptív-dimenzionális eljárás jellemző.² Az első esetben az egyes kategóriák bevezetését valamely, a társadalom strukturális kényszereiről előzetesen kialakított elmélet támasztja alá. Ennek az elméletnek az operacionalizálása révén juthatunk el azoknak a sajátos osztályoknak az elkülönítéséhez, amelyek segítségével a társadalom tagolódását ábrázolni kívánjuk. A foglalkozási osztálymodellek esetében az a feltételezés áll a középpontban, hogy az egyének életesélyeit döntő mértékben meghatározza a foglalkozási rendszerben elfoglalt helyük. A rétegződésvizsgálatok ezzel szemben abból indulnak ki, hogy az egyenlőtlenségek több önálló, egymásra vissza nem vezethető vertikális dimenziója különíthető el³ – mint például az anyagi helyzet, a képzettség, vagy a foglalkozási presztízs –, s azokat sorolják egyazon csoportba, akikről az empirikus vizsgálatok során megállapítható, hogy a különböző vertikális dimenziók tekintetében hasonló helyet foglalnak el.⁴ A rétegződésvizsgálatok tehát az egyének bizonyos jellemzői alapján alakítják ki csoportjaikat, az osztálymodellek viszont a társadalomban fellelhető különböző strukturális pozíciókat igyekeznek elkülöníteni függetlenül azoktól az egyénektől, akik e pozíciókat betöltik. Ebben az értelemben a különböző strukturális pozíciók – ahogy *Aage Sorensen* ([1991] 72. old.) is kiemeli – „üres helyek”, amelyek az ezeket betöltő egyénektől függetlenül léteznek.

Végül, a foglalkozási osztálymodellek további jellemzője, hogy – általánosan fogalmazva – *gazdasági* alapúak. A klasszikus marxi, illetve weberi megközelítésekkel egyetértésben úgy vélik, hogy a rendi társadalmak felbomlásával, s a modern, a piaccgazdaságot intézményesítő társadalmak kiépülésével az egyének gazdasági helyzete válik a társadalmi állásuk alapjává. Például olyan tényezők, hogy ki milyen módon képes – a termelőeszközök tulajdonosaként, vagy csupán saját munkareje birtokosaként – bekapcsolódni a termelési folyamatba (Marx), vagy hogy ki milyen esélyekkel rendelkezik a piacokon, különösen pedig a munkaerőpiacon (Weber). Ez a sajátosság élesen elkülöníti a foglalkozási osztálymodelleket a rétegződéskutatás azon új irányzataitól, amelyek az osztályok eltűnését, s az egyenlőtlenségek individualizálódását diagnosztizálják (lásd például *Beck* [1997], [2003]; *Hradil* [1987]; *Schulze* [2000]; *Pakulski–Waters* [1996]). Ezek szerint a különösen a '80-as, illetve '90 években népszerűvé vált elméletek szerint az egyé-

² Az osztálymodellek, illetve a rétegződésmodellek megkülönböztetéséhez lásd mindenekelőtt *Stefan Hradil* ([1987] 59–96. old.) munkáját.

³ Azt, hogy pontosan milyen egyenlőtlenségi dimenziókat jogosult elkülöníteni ritkán indokolják meg elméletileg. Ebből a szempontból fontos kivételt képez *Reinhard Kreckel* [1992] munkája. Az empirikus vizsgálatok során rendszerint elsősorban praktikus szempontok döntenek el, hogy az egyenlőtlenségek mely dimenzióit vonják be az elemzésbe.

⁴ Efféle vizsgálatokra hazai példaként *Kolosi Tamás* [1987], [2000] munkáit kell kiemelni.

nek gazdasági helyzete már nem gyakorol olyan sorsszerű hatást a társadalmi pozíciójukra, mint korábban. Ezt egyre inkább olyan politikai, kulturális, értékrendbeli, esztétikai stb. tényezők határozzák meg, amelyek nagyobb mértékben függenek az egyének önálló döntéseitől.

A foglalkozási osztálymodellek tehát a társadalmi rétegződés vizsgálatának sajátos eszközei, amelyek valamely, a társadalom strukturális kényszereiről alkotott elmélet alapján osztályozzák a társadalom tagjait (*Huszár [2011] 407–411. old.*). Az osztályozás, illetve az osztályozás eredményének bemutatása lehet önnön cél, amely révén megtudhatjuk, hogy az előzetesen elkülönített „üres helyeket” a népesség mekkora hányada foglalja el, ez hogyan oszlik meg területileg, s miként változik az idők során. Jellemzőbb azonban, hogy az osztályosémák megalkotása valamilyen speciális megismerési érdekhez kapcsolódik. E sajátos empirikus igényeknek mindenképp előtte az a feltételezés az alapja, hogy az osztályhelyzet összefügg különböző – az osztályozás során figyelembe nem vett – jelenségekkel, s így hozzájárulhat ezek magyarázatához. Hagyományosan három sajátos jelenségkör különíthető el, amelyek magyarázata tekintetében a különböző osztálymodellek rendszerint – erősebb-gyengébb meggyőződéssel – illetékesnek tekintik magukat: egyrészt a feltételezések szerint az osztályhelyzet alapja lehet az anyagi életkörülményekben rejlő különbségeknek, másrészt az osztályhelyzet nem szándékolt következményeként a kulturális fogyasztás, illetve életmód különböző mintázatai jöhetnek létre, s végül harmadikként, az osztályhelyzet ismerete a politikai cselekvés sajátos formáihoz vezetheti a különböző osztályokhoz tartozókat.⁵

2. A foglalkozási osztályszerkezet különböző elméletei

Az osztályhelyzet tartalma, s a hozzá kapcsolódó magyarázatok ereje természetesen azon múlik, hogy milyen képet alakítunk ki a társadalom strukturális kényszereiről, illetve a foglalkozási osztálymodellek esetében a foglalkozási rendszer és a munkaerőpiac működéséről. Ebben a tekintetben különböző megközelítések azonosíthatók, és közöttük olykor jelentős különbségek tapasztalhatók. A következőkben a foglalkozási osztályszerkezet utóbbi időben kidolgozott, legfontosabb nemzetközi modelljeit mutatom be. Elsősorban azokat, amelyek elméletileg jól megalapozottak, sta-

⁵ Az osztályelméletekhez hagyományosan kapcsolódó empirikus igények kapcsán lásd például: *Goldthorpe–Marshall* ([1992] 387–393. old.), *Breen–Rottman* ([1995] 457–458. old.), illetve *Huszár* ([2011] 411–414. old.).

tisztikailag mérhető, illetve amelyeknek a használhatóságát hosszabb-rövidebb kutatási gyakorlat is igazolta.⁶

2.1. Az EGP-osztályséma

Az osztályelemzés '70-es évek végi, illetve '80-as évekbeli felívelésében (a következő részben tárgyalandó *Erik Olin Wright* munkái mellett) kétségtelenül a *John H. Goldthorpe*, és kollégái által végzett mobilitáskutatások játszották a legjelentősebb szerepet. Ezeknek a vizsgálatoknak, amelyeket a mobilitáskutatás új generációjaként üdvözöltek a szakirodalomban (lásd *Ganzeboom–Treiman–Ultee* [1998]), a lelkét a *Goldthorpe*, *Robert Erikson* és *Lucien Portocarrero* munkája nyomán létrejött új osztályséma jelentette.⁷ Ennek a sémának az osztályai képezték azokat a kategóriákat, amelyek segítségével a társadalmi elmozdulás különböző formáit a vizsgálatok során értelmezték.⁸

Az EGP-sémát rendszerint az osztályelméletek weberi hagyományába ágyazzák, s a neoweberiánus megjelöléssel illetik (*Breen* [2005]). Erre kétségtelenül alapot ad *Goldthorpe*-nak és munkatársainak tartózkodása attól, hogy az általuk megkülönböztetett osztályokat a kizsákmányolás marxi terminusa révén értelmezzék. Maguk azonban visszautasítják saját munkájuk effajta címkézését (*Erikson–Goldthorpe* [1996] 31. old.), s azt hangsúlyozzák, hogy az ő felfogásuk szerint az osztályelemzés olyan kutatási program, amely nem elkötelezett egyetlen sajátos elméleti irányzat felé sem. Ez a kutatási program arra törekszik, hogy feltárja a foglalkozási rendszer, illetve a munkaerőpiac által meghatározott különböző pozíciókat, s ezeknek az egyének, valamint családok életésélyeire és viselkedésére gyakorolt hatásait – ebben a tö-

⁶ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a társadalmi struktúra- és rétegződéskutatás magyarországi irodalma ne lenne érdekes és színvonalas. Sőt, aki a magyar társadalom szerkezetének vizsgálatához valamilyen alternatív modellel kíván előállni, annak mindenekelőtt a különféle hazai megközelítésekkel kell vitába szállnia. Ezek azonban Magyarországon ismertebbek, így velük ehelyütt nem foglalkozom. A mai magyar társadalom rétegződésének vizsgálatakor továbbra is használatban van és releváns a *Ferge Zsuzsa* [1973], illetve *Andorka Rudolf-féle* [1982] munkajelleg-csoportosítás. A szűkebb területhez tartozó újabb munkák közül lásd mindenekelőtt *Szelényi Iván*, illetve kollégái munkáit (*Szelényi–Eyal–Townslley* [1996], *Eyal–Szelényi–Townslley* [1998]), *Szalai Erzsébet* ([2001], [2006]) elemzéseit, *Ferge Zsuzsa* ([2002], [2006], [2010]) újabb kutatásait, *Kolosi Tamás* és kollégái vizsgálatait (*Kolosi* [2000], *Kolosi–Róbert* [2004], *Kolosi–Dencső* [2006], *Kolosi–Keller* [2010]), a 2001-es népszámlálás rétegződéskötetét előkészítő, illetve az ehhez kapcsolódó munkákat (*Bukodi* [2006], *Bukodi–Fóti–Lakatos–Záhonyi* [1999], *Bukodi–Altörjai–Tallér* [2005], *Záhonyi–Bukodi* [2004]), lásd továbbá *Tardos Róbert* [2008] újabb kapcsolathálózati tipológiáját, valamint a *Kovács Imre* [2006] által szerkesztett, különböző megközelítéseket bemutató kötetet. A társadalmi struktúra- és rétegződéskutatás magyarországi eredményeinek áttekintéséhez lásd például a következő munkákat: *Róbert* [1997], *Éber* [2011], *Huszár* [2012].

⁷ Az osztályozási séma elnevezése a három kutató nevének kezdőbetűjéből áll.

⁸ E kutatások magyar nyelven megjelent eredményeihez lásd: *Erikson–Goldthorpe–Portocarrero* [1998], *Erikson–Goldthorpe* [1996].

rekvésében pedig a legkülönfélébb elméletek a segítségére lehetnek (lásd *Goldthorpe–Marshall* [1992] 382–387. old.).

Ennek megfelelően Goldthorpe és kollégái osztályosmájuk felépítése során többféle tényezőre támaszkodnak. A modell legfontosabb választóvonalaként először különbséget tesznek a foglalkoztatók, az önfoglalkoztatók, illetve az alkalmazottak csoportjai között. Azok között tehát, „akik megvásárolják más munkaerejét, akik nem vásárolják meg más munkaerejét, de a magukét sem adják el, illetve, akik eladják a munkaerejüket valamely foglalkoztatónak, vagy foglalkoztató szervezetnek” (*Goldthorpe* [2007] 103. old.). E megkülönböztetés jelentését, illetve jelentőségét Goldthorpe nem magyarázza különösebben, tulajdonképpen természetesnek tekinti.⁹ Számára sokkal fontosabb kérdés, hogy az alkalmazottak – akik az aktív népesség túlnyomó többségét alkotják – kategóriáját milyen módon lehet kisebb csoportokra felosztani. Ez az a probléma, ami Goldthorpe-ot igazán érdekli, s mindenekelőtt ennek a problémának a kezelése teszi eredetivé az általa kidolgozott osztályozást. Az alkalmazottak csoportján belüli különbségek Goldthorpe megközelítése szerint annak alapján ragadhatók meg, hogy a munkavállalókat milyen típusú szerződés köti a munkaadójukhoz. Ezt a meglátást elsősorban az a feltételezés támasztja alá, hogy a racionális munkaadó, annak érdekében, hogy vállalkozását minél nyereségesebben működtethesse, a különböző típusú munkákat végző munkavállalókat különféle alkalmazási formában foglalkoztatja. Az eltérő jellegű munkák elkülönítésekor Goldthorpe két tényezőt tart különösen hangsúlyosnak: egyrészt, hogy mennyire jelent nehézséget a munkaadó számára az adott munka ellenőrzése, másrészt pedig, hogy egy bizonyos foglalkozás mennyire igényel speciális ismereteket, illetve készségeket. E két tényező alapján tesz különbséget Goldthorpe a szolgáltatói típusú viszony (service relationship), és a munkaszerződés (labour contract) között, illetve bevezet egy harmadik, kevert típust, amely az előző két forma bizonyos elemeit ötvözi.

A munkaadó és alkalmazottja közötti eltérő foglalkoztatási viszonyokhoz az előnyök, illetve hátrányok különböző formái társulnak. Goldthorpe elmélete szerint a munkaadók elsősorban abban az esetben alkalmazzák a szolgáltatói típusú szerződéses viszonyt, amikor nehéz egy bizonyos munkát ellenőrizni, illetve ha ez a munka sajátos tudást igényel. Ebben az esetben az alkalmazotti viszonyhoz rendszerint több szabadság, nagyobb állásbiztonság, kedvezőbb juttatások, s jobb karrierlehetőségek kapcsolódnak, amely előnyök, például rugalmas munkaidőben, különböző, béren kívüli juttatásokban, szakmai fejlődési lehetőségekben stb. öltenek testet. Ezzel szemben a munkaszerződés elsősorban azon munkák esetében jellemző, amelyek nem igé-

⁹ „Hogy e három kategóriának miért is kell léteznie, ez önmagában nem különösebben problematikus, legalábbis azoknak a társadalmaknak a kontextusában nem, amelyek fenntartják a magántulajdon, illetve a munkaerőpiac intézményét.” (*Goldthorpe* [2007] 103. old.). E megkülönböztetés tárgyalásához lásd még: *Erikson–Goldthorpe* [1996] 17–20. old.

nyelnek különösebb szakértelmet, illetve a munkavégzés ellenőrzése is könnyebb. A munkaszerződéssel rendelkező alkalmazottak munkafeltételei rendszerint kedvezőtlenebbek. Ezekhez az állásokhoz általában szigorúan kötött munkakör, kevesebb önállóság és kevésbé vonzó karrierlehetőségek társulnak. A bérezés is kötöttebb, amely a munka eredményének egyértelmű ellenőrizhetősége folytán gyakran a darrabér formáját ölti. E két szélső típus között helyezkednek el a különböző kevert formák, amelyek a szolgáltatói típus, illetve a munkaszerződéses foglalkozási forma különböző sajátosságait társíthatják.

1. táblázat

A magyar és az európai társadalom osztályszerkezete az EGP-séma szerint, 2010
(százalék)

Osztálykategóriák	Magyarország	Európa
I. Magas szintű vezetők, szakemberek	7,6	15,6
II. Alacsony szintű vezetők, szakemberek	15,0	19,5
IIIa. Magas szintű rutin szellemiek	7,4	9,3
IIIb. Alacsony szintű rutin szellemiek	11,4	11,3
IVa. Önállók (alkalmazottal)	2,2	2,8
IVb. Önállók (alkalmazott nélkül)	4,3	3,8
IVc. Mezőgazdasági önállók	1,5	2,1
V. Alacsony szintű technikusok, művezetők	2,2	2,7
VI. Szakmunkások	11,5	11,3
VIIa. Betanított és segédmunkások	31,8	19,1
VIIb. Mezőgazdasági munkások	5,1	2,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>N</i>	1 383	44 546

Forrás: European Social Survey, 2010.¹⁰

A séma kidolgozása során Goldthorpe-ék számára a következő lépés az elmélet operacionalizálása. Azaz egyrészt azoknak a társadalmi kategóriáknak a felkutatása, amelyek megfeleltethetők a különböző szerződéstípusoknak, másrészt az a feladat, hogy a különböző foglalkozásokat az egyes kategóriák alá rendeljék. E feladatot Goldthorpe és munkatársai egy olyan modell kidolgozása révén látták el, amely az

¹⁰ Az ESS-felvétel a 15 éves és idősebb népességre vonatkozóan reprezentatív, s azok szerepelnek az osztályozásban, akik életük során valamikor dolgoztak. A séma elkészítéséhez *Harry Ganzeboom* eredeti programjának ESS-re adaptált verzióját használtam. Ez, illetve a dolgozat későbbi részben tárgyalandó sémák ESS-változók alapján elkészített SPSS programjai elérhetők a következő helyen: <http://www.svt.ntnu.no/iss/ClassSyntaxes.html>.

aktuális vizsgálat kívánalmi szerint, különböző szinteken aggregálható.¹¹ A leggyakrabban használt 11 osztályt tartalmazó séma (lásd az 1. táblázatot) a felsőbb rétegeket két szolgáltatói osztályba sorolja, ahol a felső, illetve alsó szintű vezetők és szakemberek, illetve a nagyobb munkáltatók kaptak helyet (I., II. osztály). A munkaszerződéssel rendelkező alsóbb csoportokat – elkülönítve a szakmunkásokat (VI.), a betanított, valamint segédmunkásokat (VIIa.), illetve a mezőgazdasági munkásokat (VIIb.) – a séma három osztályra bontja. A modell alapján a társadalom középrétegeit egyrészt a rutin szellemi munkát végző dolgozók osztályai (IIIa., IIIb.), illetve az irányító tevékenységet végző fizikai munkások, művezetők képezik (V.). Szintén a társadalom középrétegei közé sorolja a séma azokat az önálló státusúakat, akik nem tartoznak sem az I-es, sem a II-es osztályba. E csoporton belül Goldthorpe-ék az alkalmazottal rendelkező, illetve alkalmazott nélküli vállalkozókat, valamint a mezőgazdasági önállókat (IVa., IVb., IVc.) különítik el.

Érdekes megvizsgálni, hogy a magyar társadalom miként oszlik meg az EGP-séma különböző kategóriái szerint. Az eredmények értelmezését megkönnyítheti továbbá, ha valamilyen releváns viszonyítási ponttal összemérve értékeljük az adatokat. E viszonyítási pontként az EGP-séma, s a foglalkozási osztályszerkezet többi, később tárgyalandó megközelítése esetében is, Európát választottam.¹² Az ehelyütt, illetve a dolgozat későbbi részében bemutatott adatok mindegyike a European Social Survey (ESS) 2010-es felvételéből származik, amely lehetőséget ad nemzetközi összehasonlításra.¹³

Ha az EGP-séma segítségével kívánjuk ábrázolni a magyar társadalom osztályszerkezetét, akkor megállapíthatjuk, hogy mind a szolgáltatói osztály (I–II.), mind pedig a középrétegek (III–V.) különböző csoportjainak a társadalmi aránya körülbelül a teljes társadalom egynegyedére tehető. Sokkal népesebb csoportot alkotnak azonban az alsóbb rétegegeken belül megkülönböztetett osztályok, amelyek csaknem a népesség felét teszik ki. E részarányokat összevetve a vizsgálatba bevont európai országok együttesen kezelt adataival, lényeges különbségekre bukkanunk. Mindezekelőtt érdemes kiemelni, hogy Európában sokkal magasabb (35,1%) a szolgáltatói osztály aránya, mint Magyarországon (22,6%). Különösen igaz ez a szolgáltatói osz-

¹¹ A séma különböző szintű bontásaihoz, illetve logikai felépítéséhez lásd *Erikson és Goldthorpe* ([1996] 18–19. old.), illetve *Erikson, Goldthorpe és Portocarero* ([1998] 224. old.) munkájában található összefoglaló ábrákat.

¹² Az európai perspektíva fontosságáról lásd például *Róbert* [2009], illetve *Rose–Harrison* [2010].

¹³ A European Social Survey 2010-es felvételben a következő országok vettek részt: Belgium, Bulgária, Svájc, Csehország, Németország, Dánia, Észtország, Spanyolország, Finnország, Franciaország, Anglia, Görögország, Horvátország, Magyarország, Írország, Izrael, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Oroszország, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna. Az Európa megjelölés alatt ezeknek az országoknak az adatai szerepelnek a dolgozatban valamennyi ESS alapján készített táblázatban. Az ESS országonként elkészített részletes dokumentációja, s maguk az adatok is elérhetők a felvétel honlapján: <http://www.europeansocialsurvey.org/>. Az ESS 2010-es magyarországi adatfelvételét a Magyar Gallup Intézet hajtotta végre.

tály felsőbb csoportjára, amelynél kétszeres különbség található a két különböző vizsgálati körben. Szintén lényegesnek mondható eltérések tapasztalhatók az alsóbb osztályokat vizsgálva. Ezek közül a legszembetűnőbb, hogy míg a betanított munkások aránya Magyarországon meghaladja a 30 százalékot, addig európai szinten a 20 százalékot sem éri el.

A foglalkozási osztályszerkezet különböző ábrázolási módjai közül az utóbbi időszakban kétségtelenül az EGP-séma, illetve a mögötte meghúzódó elméleti háttér bizonyult a legnépszerűbbnek. Nem pusztán a tudományos vizsgálódás területén váltott ki erős hatást, de a hivatalos statisztikai adatközlésekben is széles körű alkalmazásra lelt. Hogy csupán a legrelevánsabb példákat említsem, a 2001. évi magyarországi népszámlálás rétegződéséről szóló kötete már az EGP szellemében ábrázolja a magyar társadalmat (*Záhonyi–Bukodi* [2004]), ahogy az utóbbi időszakban kidolgozott, egységes európai osztályozást megteremteni törekvő *European Social-economic Classification* (ESeC) is a Goldthorpe és munkatársai által lefektetett elvek alapján épül föl (*Rose–Harrison* [2010] 3–38. old.).

2.2. Wright neomarxista osztályelmélete

Ha Goldthorpe és munkatársai számára az osztályelemzés olyan kutatási program, amely nem kíván elköteleződni semmiféle elméleti áramlat irányába, akkor *Erik Olin Wright* megközelítéséről – akiknek a munkái az utóbbi időben a társadalmi- struktúra- és rétegződéskutatás területén Goldthorpe-éi mellett a leginkább előtérbe kerültek – ennek éppen az ellenkezője mondható el. Különböző munkáiban Wright különbözőképpen, de egyaránt arra törekedett, hogy a társadalomkutatás marxi hagyományának sajátos intencióit megőrizve ábrázolja a mai társadalmak osztálytagolódását.¹⁴ Ennek következtében sokrétűbb a rivális felfogásoknál a Wright által használt osztályfogalom, amelyhez erős normatív tartalmak kapcsolódnak, s amely robusztusabb elméleti igényekkel rendelkezik mind az egyenlőtlenségek okainak, mind pedig következményeinek magyarázatát illetően (lásd *Wright* [2005b]).

A XX. század második felében a különböző neomarxista osztályelméleteknek mindenekelőtt azzal a problémával kellett megküzdeniük, hogy a nyugati társadalomfejlődés második világháború utáni évtizedei kevés bizonyítékot szolgáltatott az

¹⁴ Wright különösen termékeny szerzőnek mondható, számos nagyobb munkát szentelt az osztályelmélethez, illetve osztályelemzéshez kapcsolódó kérdéseknek. Ezek közül lásd mindenekelőtt: [1978]: *Class, Crisis and the State*. New Left Books. London; [1979]: *Class Structure and Income Determination*. Academic Press. New York; [1985] *Classes*. Verso. London; [1997]: *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge. Wright munkáiról összefoglaló olvasható *Róbert Péter* [1997], [2009] írásaiban, illetve Wright különböző kísérleteit szisztematikusan tárgyalja *David Rose* és *Gordon Marshall* [1989]. A neomarxista megközelítés sajátosságaihoz lásd különösen *Wright* [2005a] összefoglaló írását. Wright osztályokra vonatkozó elképzeléseiről magyar nyelven egy kisebb eredeti írás érhető el (*Wright* [1997]).

osztálystruktúra egyszerűsödésére vonatkozó marxi tézisek alátámasztására. Sőt, ezek sokkal inkább egy kiterjedt és heterogén középosztály létrejöttét hozták magukkal, semmint két, egymással antagonisztikus módon szemben álló osztály, a tőkés és a munkások osztályának kiformalódását (*Wright* [1997] 178–180. old.). Wright, miután első magyarázat kísérletét elégtelennek tartotta¹⁵ a kizsákmányolás fogalmának újraértelmezése révén igyekszik reagálni erre a problémára.

Wright egyetért Marxszal annyiban, hogy bármely társadalom osztálystruktúráját kizsákmányolási viszonyainak feltárása révén ábrázolhatjuk. Felfogása szerint a különböző társadalmak mint különböző termelési módok jellemezhetők, amelyek a kizsákmányolás különböző módjait működtetik. A kizsákmányolás formája alapján állapíthatjuk meg valamely társadalom osztályszerkezetének jellemezőit. A kizsákmányolás fogalmát Wright *John Roemer* játékelméleti megközelítése segítségével, általánosabb szinten igyekszik újrafogalmazni.¹⁶ Eszerint a különböző kizsákmányolási mechanizmusok azonosítása a termelés során felhasznált különféle javak révén lehetséges, az osztályrendszerek ábrázolása pedig annak alapján, hogy az egyes társadalmakban, mely javak a legfontosabbak. Ebben az elméleti keretben a kizsákmányolás Marx által leírt kapitalista formája az általános fogalom egyik eseteként jelenik meg, amely mellett Wright megkülönbözteti a kizsákmányolás feudális formáját, amely a munkerőtöbblet kényszerrel történő elsajátításán alapul; az állam bürokratikus szocializmusra jellemző kizsákmányolást, amely a szervezési javak feletti bürokratikus hatalomra épül; illetve végül a szocialista kizsákmányolást, amelynek az alapja a tudás, illetve a készségjavak elsajátítása (lásd *Wright* [1997] 195–201. old.).

E fogalmi rendszer segítségével a fejlett kapitalista társadalmakat Wright úgy jellemzi, mint amelyekben a kizsákmányolás kapitalista formája a domináns, de amelyekben a többi típus is jelen van. E társadalmak osztályszerkezete tehát e különböző kizsákmányolási viszonyok figyelembevételével ábrázolható. Wright ezt igyekszik összefoglalni az osztályismájában. A modell mindenekelőtt a kizsákmányolás domináns kapitalista formája alapján a termelőeszközök tulajdonosai, illetve a tulajdon nélküliek között tesz különbséget, s a tulajdonosok csoportját három osztályra – a kapita-

¹⁵ Wrightnak a középosztály-problémára adott első válasza az osztályviszonyokon belüli ellentmondásos helyzetek elméletének kidolgozása volt. Eszerint a fejlett kapitalista társadalmak osztálystruktúrája – Marx elméletével összhangban – két fő osztállyal, a tőkés és a munkások osztályával jellemezhető. E társadalmakban azonban Wright meglátása szerint a két osztály mellett azonosíthatók olyan csoportok, amelyeknek a társadalmi pozíciója ellentmondásosnak vagy kettősnek tekinthető. Ezekre a csoportokra – egészen pontosan a menedzserek, a kisebb munkaadók, a kispolgárság, illetve a valamelyest autonóm bér munkások csoportjára – jellemző, hogy bizonyos tekintetben a tőkés osztályával mutatnak rokonságot, más vonások azonban inkább a munkásokhoz közelítik őket. Osztályviszonyuk e kettős jellegéből fakad ellentmondásos helyzetük az osztálystruktúrában (az elmélet tárgyalásához lásd például *Wright* [1980] 179–186. old.). E magyarázat kísérlet Wright később feladta, mivel – ahogy maga indokolja – ez inkább az uralom fogalmára épült, a kizsákmányolás problémája pedig túlzottan háttérbe szorult (*Wright* [1997] 180–181. old.).

¹⁶ Roemer megközelítésének rövid ismertetéséhez, illetve Wright ez alapján kialakított elméletéhez lásd *Wright* [1997] 183–202. old.) munkáját.

listák, a kisebb munkáltatók és a kispolgárok – osztályára bontja. A tulajdon nélküliek osztályozásához Wright a kizsákmányolás másik két típusát, a készségjavak, illetve a szervezési javak szerinti kizsákmányolás ismérvét veszi igénybe. Aszerint, hogy a két-féle jószág típusból egy-egy csoport mennyivel rendelkezik (sok, közepes, kevés) egy 3×3-as mátrixot felrajzolva kilenc különböző osztályhelyzetet különít el. Így a mátrix bal felső cellájában a magas szaktudással rendelkező vezetők helyezkednek el, a jobb alsó sarokban pedig a képzés nélküli, beosztott proletárok (a mátrix teljes tartalmához lásd a 2. táblázatban feltüntetett osztálykategóriákat).¹⁷ A séma alapján megállapítható, hogy a tőkésék alapvetően kizsákmányoló, a proletárok pedig kizsákmányolt helyzetben vannak, a többi csoport osztályhelyzete pedig kisebb-nagyobb mértékben ellentmondásosnak tekinthető, mivel bizonyos osztályokhoz való viszonyukban kizsákmányoltként, másokhoz képest pedig kizsákmányolóként jelennek meg.¹⁸

2. táblázat

*A magyar és az európai társadalom osztályszerkezete Wright
kizsákmányolási modellje szerint, 2010
(százalék)*

Osztálykategóriák	Magyarország	Európa
1. Tőkésék	0,3	0,7
2. Kisebb munkáltatók	2,1	3,1
3. Kispolgárok	5,0	6,2
4. Szakértő vezetők	1,1	2,2
5. Szakértő alsóbb szintű vezetők	1,1	2,8
6. Szakértők	3,9	5,8
7. Képzett vezetők	1,6	3,0
8. Képzett alsóbb szintű vezetők	3,1	5,9
9. Szakmunkások	22,3	24,3
10. Képzetlen vezetők	1,3	1,7
11. Képzetlen alsóbb szintű vezetők	3,5	4,6
12. Betanított, illetve segédmunkások	54,7	39,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>N</i>	<i>1 378</i>	<i>43 433</i>

Forrás: European Social Survey, 2010.

¹⁷ Az osztályséma felépítéséhez, illetve indoklásához lásd különösen: *Wright* ([1997] 202–206. old.).

¹⁸ Itt is megjelenik tehát az ellentmondásos, illetve kettős helyzetű csoportok problémája. Wright ez utóbbi munka erényének tartja azonban, hogy ezeket az ellentmondásos helyzeteket ezúttal a kizsákmányolás fogalma segítségével sajátos osztályhelyzetekként sikerült megragadni.

Wright osztálysemája alapján mind a magyar mind pedig az európai társadalom osztályszerkezetéről sokkal polarizáltabb kép rajzolódik ki, mint amelyet az EGP esetében tapasztaltunk. (Lásd a 2. táblázatot.) Eszerint Magyarországon a népesség több mint 75 százaléka valamelyik munkás kategóriába kerül, de az európai országokat együttesen vizsgálva is meghaladja ez az arány a 60 százalékot. A tőkések osztályára, illetve az önállók többi csoportjára vonatkozó arányok nagyjából hasonlóan alakulnak mindkét vizsgálati körben. Arányuk Európában eléri, Magyarországon pedig megközelíti a 10 százalékot. Általános különbséggént az a megállapítás fogalmazható meg, hogy míg Magyarországon a képzetlen munkások társadalmi részaránya kiemelkedő, addig európai szinten vizsgálva a valamilyen szintű képzettséggel és esetleg vezetői beosztással rendelkező csoportok relatív súlya rendre magasabb.

2.3. Esping-Andersen posztindusztriális modellje

A következő modellt *Gosta Esping-Andersen* [1993] dolgozta ki az 1990-es évek elején. Esping-Andersen nemcsak a társadalom tagolódásának ábrázolására dolgozott ki újszerű modellt, de az osztályelemzéshez kapcsolódó hagyományos kérdéscsoportokat is eredeti módon fogalmazta újra.

Esping-Andersen az osztályok eltűnéséről folytatott vitákhoz csatlakozva fogalmazta meg álláspontját. Nem értett egyet sem azzal a nézettel, mely szerint az osztály fogalma alkalmatlan a fejlett társadalmak rétegződésének megragadására (lásd például *Pakulski–Waters* [1996]), sem pedig a másik domináns pozícióval, amely azt igyekezett alátámasztani, hogy az osztályelemzés hagyományos modelljeivel alapvetően minden rendben van, s szép jövő áll előttük (lásd például *Goldthorpe–Marshall* [1992]). Ezekkel az álláspontokkal szemben egyrészt azt a meglátást igyekezett érvényre juttatni, hogy az osztálytagolódás hagyományos modelljeit az ipari társadalmak tapasztalatai alapján dolgozták ki, amelyek a posztindusztriális társadalmak létrejötté nyomán részben elveszítették a relevanciájukat.¹⁹ Másrészt pedig, hogy a posztindusztriális társadalmak továbbra is különböző egyenlőtlenségekkel rendelkező rétegzett társadalmak, amelyek szerkezetének ábrázolására az osztály fogalma hasznos eszköz lehet.

Esping-Andersen következtetése szerint tehát a mai társadalmak osztálystruktúráját akkor ragadhatjuk meg adekvát módon, ha figyelembe vesszük a posztindusztriális fejlődés sajátosságait. A hagyományos osztályelméletek rendszerint a tulajdon, a hatalom, illetve a piaci helyzet alapján osztályozták a foglalkoztatottként megjelenő népességet. Az osztályozás új ismérveire tehetünk szert, ha figyelembe

¹⁹ Ebben a tekintetben Esping-Andersen véleménye szerint nincs lényegi különbség általában a weberi, illetve marxi megközelítések, valamint konkrétan Goldthorpe és Wright modelljei között. Ezek tulajdonképpen azonos ismérveket használnak, s hasonló kategóriákat különböztetnek meg az osztályszerkezet ábrázolására (*Esping-Andersen* [1993] 11–14. old.).

vesszük, hogy a fejlett társadalmakban a gazdaság változatos intézményi környezetben működik. Ezek közül különösen lényeges a jóléti államok kiépülése, amely különböző szociális transzferek biztosítása révén a keresetet részben eloldotta a munkától, s amely többek között a béralkuk rendszerének intézményesítésével aktívan beavatkozik a munkaerőpiac működésébe.²⁰ Lényeges továbbá az oktatás expanziója, amely közvetlenül befolyásolja a gazdaságilag aktív népesség kiterjedését, illetve jellemzőit is. A gazdaságot érintő változásokat tekintve Esping-Andersen az iparban foglalkoztatottak arányának csökkenését, illetve a szolgáltatói szektor súlyának növekedését emeli ki. E növekedésben egyaránt szerepet játszik a különböző piaci szolgáltatások szerepének erősödése, és a jóléti állami bürokráciák kiépülése is, s jellemző, hogy mindegyik irány mindenekelőtt a munkaerőpiacon egyre nagyobb arányban megjelenő nőknek kínál alkalmazási lehetőséget. E gazdasági-politikai változásokkal párhuzamosan a háztartások maguk is átalakulnak. A nők tömeges munkába állásával egyre inkább elterjed a kétkeresős családmódel, ami viszont a házimunkák „kiszervezésének” erősítése révén újra csak a szolgáltatói szektor növekedésének irányába hat.

Ha a társadalom szerkezetének ábrázolása során figyelembe vesszük ezeket a fejlődéstendenciákat, akkor láthatjuk, hogy mindez új kérdéseket indukálhat az osztályelemzés számára. Mennyiben jellemezhetők eltérő karriermintákkal a különböző szektorok, s mekkora az átjárás közöttük? Mennyire nem specifikusak az egyes szektorok, s azonosíthatóak-e jellegzetesen a női, illetve a férfi foglalkozási csoportok? Mennyiben különbözik a közszférában, illetve a versenyszférában foglalkoztatott munkaerő-piaci helyzete, s ez miként hat az életkörülményeikre? Mi a következménye annak, ha a népesség egyre nagyobb csoportja tölt életpályája során hosszabb-rövidebb időt a foglalkozási rendszeren kívül? Kialakul-e az ipari munkásság súlyának csökkenésével párhuzamosan egy új szolgáltatói proletariátus, s ha igen, az mennyiben hasonlít az előbbire, illetve mennyiben különbözik tőle?

Ezek a kérdések tehát, amelyeket mindenekelőtt a posztindusztriális társadalmak kialakulásáról alkotott elméletek vetnek fel, akkor tehetők kielégítő módon vizsgálat tárgyává, ha ezeknek az elméleteknek a belátásait figyelembe vesszük a társadalom osztálytagolódásának ábrázolásakor. Esping-Andersen erre tesz kísérletet posztindusztriális osztálysémája kidolgozásakor (*Esping-Andersen* [1993] 18–26. old.). Ennek megfelelően modellje első és legfontosabb ismérveként az egyes foglalkozásokat horizontálisan, ágazati hovatartozásuk szerint különíti el. Ennek alapján különbözteti meg az osztálystruktúra indusztriális vagy fordista, illetve posztindusztriális vagy posztfordista szegmensét, (valamint az elsődleges vagy agrárszektor). Ezután lát hozzá a különböző szegmensek sajátos hierarchikus tagolódásának feltérképezé-

²⁰ A jóléti állam kiépülése és különböző típusai kapcsán, illetve a jóléti állami politika osztálystruktúrára gyakorolt hatásához lásd még: *Esping-Andersen* [1990].

séhez. A hierarchia számára azt jelenti, hogy az egyes szektorokon belül megkülönböztetett csoportok általában véve sorba rendezhetők a hatalom, a felelősség, illetve a képzettség szintje szerint (Esping-Andersen [1993] 24. old.). Ennek során az ipari szektoron belül a vezetők és tulajdonosok; az irodai dolgozók, adminisztratív foglalkozásúak és eladók; az ipari szakmunkások; valamint az iparban foglalkoztatott segéd és betanított munkások osztályát különíti el. A posztindusztriális szektorban a szakemberek és tudósok kerülnek a hierarchia tetejére, akiket a technikusok és az alacsonyabb szintű szakemberek csoportja követ, a rangsor alján pedig a képzett, illetve a képzetlen szolgáltatói munkát végzők osztályai találhatók.²¹

3. táblázat

A magyar és az európai társadalom osztályszerkezete Esping-Andersen posztindusztriális modellje szerint, 2010 (százalék)

Osztálykategória	Magyarország	Európa
<i>1. Fordista hierarchia</i>		
a) Vezetők és tulajdonosok	4,5	9,8
b) Irodai és eladói munkát végzők	23,6	22,6
c) Képzett ipari munkások	13,6	13,1
d) Képzetlen ipari munkások	18,8	10,6
<i>2. Posztindusztriális hierarchia</i>		
a) Szakemberek és tudósok	7,8	9,5
b) Technikusok és alsóbb szintű szakemberek	6,6	13,6
c) Képzett szolgáltatói munkások	3,3	4,7
d) Képzetlen szolgáltatói munkások	15,3	11,5
<i>3. Agrárszektor</i>		
a) Mezőgazdaságban dolgozók	6,5	4,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>N</i>	<i>1 407</i>	<i>44 782</i>

Forrás: European Social Survey, 2010.

²¹ Az ESS-felvételre kidolgozott, s helyüzt alkalmazott SPSS program részletesebb bontást alkalmaz, mint Esping-Andersen eredeti modellje. Külön osztályba sorolja például a vezetőket, a tulajdonosokat és a kispolgárságot, s egyéb felosztásokat is alkalmaz még. A jelen munkában a részletezettebb kategóriákat összevontam Esping-Andersen eredeti sémája szerint, csupán a mezőgazdaságban tevékenykedők csoportját hagytam meg további felosztás nélkül. Esping-Andersen eredeti modelljében hangsúlyos, hogy a séma különböző szegmensein belül hierarchikus rendbe igazodnak a különböző csoportok, a részletezettebb bontás megítélésem szerint megtöri ezt a logikát. Hangsúlyosnak tartom továbbá azt is, hogy az ESS-program által kínált felosztással szemben az eredeti modell nem veszi figyelembe a foglalkozási viszony ismérvét.

Esping-Andersen osztálysémája alapján mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg a magyar, illetve az európai társadalom szerkezetéről, hogy a posztindusztriális szektor jóval kiterjedtebb európai viszonylatban. Míg Magyarországon a népesség egyharmada kötődik a gazdaság szolgáltatói szegmenséhez, addig Európa országait együttesen vizsgálva ez az arány megközelíti a 40 százalékot. Az indusztriális, illetve az agrárszektor kiterjedése ezzel az eredménnyel összefüggésben Magyarországon magasabb. Az egyes szegmenseken belüli megoszlásokat vizsgálva szintén rámutathatunk jelentős különbségekre. Az ipari struktúrán belül szembevetendő, hogy a köztes helyet elfoglaló osztályok társadalmi súlya csaknem egyforma Európában és Magyarországon, alul és felül azonban jócskán eltérnek az arányszámok. Míg Európában a vezetők és tulajdonosok csoportjának a társadalmi részaránya több mint duplája a magyarországinak, s megközelíti a 10 százalékot, addig a képzetlen ipari munkások csoportjánál Magyarországon kétszeres különbséget tapasztalhatunk. A szolgáltatói szektorban hasonló, bár kevésbé látványos tendenciákat látunk. A hierarchia csúcsán található csoportot vizsgálva hasonló eredményeket tapasztalhatunk a két vizsgálati körben, az ez alatt elhelyezkedő technikusokat, illetve alsóbb szintű szakembereket magába foglaló osztály azonban jóval kiterjedtebb Európában. A képzetlen munkások társadalmi súlya azonban e szegmensben is Magyarországon magasabb.

2.4. Európai osztálymodell – ESeC

Elsősorban újdonsága, illetve az európai statisztikai gyakorlatban betöltött szerepe miatt szükséges kiemelten foglalkozni az European Social-economic Classification (ESeC-) projekttel. Az Eurostat 1999-ben egy szakértői csoportot állított fel azzal a céllal, hogy dolgozzon ki egy olyan társadalmi-gazdasági osztályozási rendszert, amely alkalmassá válhat mind teljes Európa, mind az európai országok társadalmi struktúrájának vizsgálatára. E kezdeményezés nyomán jött létre 2006-ra az ESeC (Rose–Harrison [2010] 3–4. old.).

Az ESeC sok szállal kötődik az osztályelemzés Goldthorpe és kollégái által kidolgozott útjához és magához az EGP-sémához. Goldthorpe korábban ismertetett megközelítéséhez hasonlóan, az ESeC számára is a foglalkoztatók, az önfoglalkoztatók, illetve az alkalmazottak csoportjainak elkülönítése a kiindulópont. A foglalkoztatók csoportját ugyancsak a foglalkoztatottak száma alapján osztja fel, s az alkalmazottak csoportjának részletesebb felbontásakor is a goldthorpe-i megközelítést követi. Ennek megfelelően az ESeC is az alkalmazotti viszony jellegét meghatározó szerződés típusa szerint különíti el a különböző munkavállalói csoportokat. Az eltérő szerződéstípusok azonosítása során pedig szintén a munkához szükséges tudás specialitásának, illetve a munkavégzés ellenőrzése nehézségének dimenzióját veszi figyelembe. Az alkalmazottak csoportján belül tehát az ESeC alapján is azok között húzó-

dik a fő választóvonal, akik egyrészt szolgáltatói jellegű szerződéssel rendelkeznek, másrészt, akiknek a munkaviszonyát hagyományosabb munkaszerződések rendezik (Rose–Harrison [2010] 10–14. old.).

Az ESeC tehát a társadalom osztálytagolódásáról a Goldthorpe és kollégái által kidolgozott elméletet veszi alapul, tulajdonképpen ennek az elméletnek az alternatív operacionalizálásaként tekinthető. A közös elméletből kiindulva az ESeC azonban részben más osztálykategóriákhoz jut el, s eltérő módon sorolja be ezekben az egyes foglalkozásokat.

4. táblázat

A magyar és az európai társadalom osztályszerkezete az ESeC szerint, 2010
(százalék)

Osztálykategóriák	Magyarország	Európa
1. Nagyobb munkáltatók, magasabb szintű vezetők és szakemberek	8,0	11,8
2. Alacsonyabb szintű szakemberek, vezetők, technikusok	12,2	19,5
3. Magasabb szintű szellemi munkát végzők	9,1	9,3
4. Önállók alkalmazottal vagy anélkül	5,4	6,9
5. Mezőgazdasági önállók	0,7	1,2
6. Alsóbb szintű vezetők, technikusok	7,2	8,2
7. Alsóbb szintű szellemi munkát végzők	11,4	12,5
8. Szakmunkások	12,6	10,4
9. Betanított, illetve segédmunkások	33,4	20,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>N</i>	1 416	45 115

Forrás: European Social Survey, 2010.

Az ESeC is több szinten aggregálható, legbővebb verziója 10 csoportot tartalmaz. Ezek közül az első két osztály foglalja magába a szolgáltatói szerződéssel rendelkező alkalmazottakat, s az első csoportban még a több munkavállalót foglalkoztató önállók is helyet kaptak. Az alsóbb, hagyományos munkaszerződéssel rendelkező csoportokat az ESeC két kategóriába, a szakmunkások, illetve a betanított és segédmunkások osztályába sorolja. A kevert szerződéstípussal jellemezhető, középrétegekhez tartozó csoportok között egyrészt az alacsonyabb képzettséggel rendelkező szellemi munkát végzőket, illetve azokat a fizikai foglalkozásúakat találhatjuk, akik vezetői, illetve irányítói tevékenységet is ellátnak. Szintén a séma középső szegmensében kaptak helyet a mezőgazdaságban tevékenykedő önállók, valamint a kispolgárság, vagyis azok a nem mezőgazdasági foglalkozású önállók, akik kevés alkalmazottal rendelkeznek vagy egyáltalán nincsenek alkalmazottaik. Az ESeC tíz osztályt tartalmazó verziója fenntart to-

vábbbá még egy önálló kategóriát a munkaerőpiacról kiszakadóknak, vagyis a tartós munkanélkülieknek, illetve azoknak, akik életük során egyáltalán nem dolgoztak (a 4. táblázatban nem jelenik meg ez a kategória).²²

Az ESeC alapján hasonló következtetéseket fogalmazhatunk meg a magyar és az európai társadalom rétegződésére vonatkozóan, mint amilyeneket korábban az EGP-séma alapján tettünk. A szolgáltatói osztály mérete e modell alapján is jóval magasabb Európában, mint Magyarországon (körülbelül 30, illetve 20 százalék). Ez a különbség azonban elsősorban a második ESeC-osztálynak a két vizsgálati körben megfigyelhető eltérő súlyából fakad, míg az EGP esetében mindkét felsőbb csoport jóval népesebb volt Európában, mint Magyarországon. Az alsóbb osztályokat tekintve újra a betanított, illetve a segédmunkások Magyarországon megfigyelhető jelentős, egyharmadot meghaladó részaránya emelhető ki, ami Európában éppen csak meghaladja a 20 százalékot. A középrétegekhez sorolható valamennyi csoport mérete némileg nagyobb Európában, mint Magyarországon, e társadalmi szegmens mérete és összetétele azonban nem különbözik jelentős mértékben a két eltérő vizsgálati körben.

2.5. Egyéb megközelítések

Túlzó lenne az a megállapítás, hogy az elmúlt évtizedekben uralkodó neoweberiánus, illetve neomarxista irányzat Goldthorpe-ék, és Wright munkái után az 1990-es évekre kifulladás. Az elmúlt időszakban kidolgozott ESeC tulajdonképpen egy új neoweberiánus innovációnak tekinthető, a másik oldalon pedig Aage Sorensen rakta le nemrég egy új, a kizsákmányolás fogalmával operáló struktúramodell alapjait (lásd például *Sorensen* [1991], [1996], [2005]). Valószínűsíthető azonban, hogy az osztályelemzés megújítására alkalmas újabb kezdeményezések nem ezekből az irányokból érkeznek, hanem inkább más elméleti hagyományokra támaszkodnak. Ezek közül a lehetséges alternatív áramlatok közül az alábbiakban háromra térek ki tömören: *Pierre Bourdieu* megközelítésére, *David Grusky* neodurkheimiánus kezdeményezésére, valamint a funkcionalista rétegződésméletre.

Bourdieu munkái a marxi hagyományhoz kapcsolhatók annyiban, amennyiben a társadalom rétegződésének kutatása során a tőke fogalmát helyezik a vizsgálódás előterébe, s a harc motívumát hangsúlyozzák. Önálló társadalomelméleti fejtegetései, illetve sajátos fogalomkészlete azonban egyedivé és eredetivé teszik megközelítését. A következőkben Bourdieu-nek a társadalmi struktúra-kutatás kapcsán közvetlenül releváns munkáira térek ki, ezekre is csupán vázlatosan.²³

²² Az ESeC-osztályokról részletes leírás olvasható: *Rose-Harrison* ([2010] 14–21 old.).

²³ Bourdieu társadalmi struktúra-, illetve rétegződéskutatással kapcsolatos munkáiról részletesebb összefoglaló olvasható *Rössel* ([2009] 309–316. old.) munkájában, illetve a már többször idézett, Wright által szerkesztett kötetben (*Weininger* [2005]).

A társadalomban fellelhető különböző strukturális pozíciókat Bourdieu a tőke újraértelmezett, általános fogalma segítségével igyekszik megragadni (lásd mindenekelőtt *Bourdieu* [1984], [1985]). A tőke eszerint nem redukálható a gazdasági jellegű erőforrásokra, hanem olyan különböző formái vannak, amelyek nem vagy csupán korlátozott mértékben konvertálhatók át egymásra.²⁴ A társadalom szerkezetének ábrázolása során ezek közül különösen kettőnek, a gazdasági, illetve a kulturális tőkének a szerepét hangsúlyozza. A társadalom vertikális tagolódásának megragadásához eszerint először a különböző tőkefajták összes mennyiségét kell figyelembe venni. Ennek alapján Bourdieu három részre osztja a társadalmat, s elkülöníti egymástól a sok tőkével rendelkező uralkodó osztályt, a kevés tőkével rendelkező munkásosztályt, illetve az ezek között elhelyezkedő középosztályt.

A rétegződés vertikális aspektusának vizsgálata mellett Bourdieu következő kérdése, hogy milyen horizontális különbségek ragadhatóak meg az egyes szinteken. Ezek feltárásához a rendelkezésre álló tőke összetételéből indul ki, abból tehát, hogy az osztályon belül inkább a gazdasági, vagy a kulturális tőke részaránya magasabb-e. Ennek alapján különíti el az uralkodó osztályon belül egyrészt az egyetemi, illetve akadémiai szféra, valamint a kulturális élet csúcán elhelyezkedő professzorok, illetve művészek osztályfrakcióját, amely csoport nagymértékű tőkéje elsősorban kulturális tőke formájában létezik. A kereskedelem, illetve az iparban magas beosztásban tevékenykedők képezik Bourdieu vizsgálatában az uralkodó osztály második frakcióját, akik kevesebb kulturális, ám annál több gazdasági tőkével rendelkeznek. Az ezen a szinten megkülönböztetett harmadik csoportba pedig a különböző szakértői munkát végzők kerültek, akiknek az osztályon belül a kulturális, illetve a gazdasági tőke körülbelül fele-fele arányban oszlik meg. A középosztály szintjén Bourdieu ugyancsak három sajátos frakciót különböztet meg. Egyrészt a tanítókat, tanárokat, akiket a kulturális tőkéjük emel fel a középosztályba, másrészt a kistulajdonos kisiparosokat, illetve kereskedőket, akiknek a társadalmi állása elsősorban gazdasági tőkéjükön nyugszik, harmadrészt pedig azokat a technikusokat, valamint adminisztratív, irodai munkát végzőket, akiknek a pozíciója hasonló mennyiségű gazdasági, illetve kulturális tőkével jellemezhető. Az alsó osztályt Bourdieu nem bontja tovább, mivel ennek a csoportnak a strukturális helyzetét a társadalomban éppen a tőke kis mértéke, illetve hiánya jelöli ki, legyen szó akár gazdasági, vagy kulturális tőkéről.

Az egyes osztályok, illetve osztályfrakciók strukturális helyének meghatározása azonban csupán a munka kezdetét jelenti Bourdieu számára. Ezt követően tér rá az egyes csoportok, illetve az egyes csoportokhoz kötődő társadalmi gyakorlatok jellemzésére. Ennek meghatározó része a társadalom kulturális tagolódásának vizsgálatát öleli fel. Bourdieu azt elemzi, hogy a különböző osztályok és osztályfrakciók mi-

²⁴ Bourdieu tőkefogalmához, s a gazdasági, a kulturális, illetve a társadalmi tőke elkülönítéséhez lásd többek között: *Bourdieu* [1997].

ként különülnek el egymástól a kulturális fogyasztás tekintetében, illetve miként különítik el magukat más csoportoktól kulturális, esztétikai, illetve ízlésbeli ítéletekben megmutatkozó finom megkülönböztetések révén. Bourdieu ezen vizsgálatai elsősorban az életstílus, illetve milió kutatás irányzatára voltak nagy hatással, amely az 1980-as évektől mindenekelőtt Németországban vált különösen jelentőssé.²⁵

Az osztályelemzés hagyományos kereteit feszegető, s megújítását célzó kezdeményezések közül másodikként *David Grusky* neodurkheimiánusnak elkeresztelt megközelítését emelnem ki (lásd például *Grusky–Galescu* [2005], *Grusky–Sorensen* [1998], *Weeden–Grusky* [2005]). Grusky javaslata tulajdonképpen egy párhuzamos elméleti, illetve módszertani újításként foglalható össze. Egyrészt, *Durkheim* nyomán, s az osztály fogalmának mai kritikusaival egyetértve, Grusky úgy véli, hogy az osztálykonfliktusok intézményesítésének erősödő tendenciája nyomán a hagyományos marxi, illetve weberi értelemben vett osztályok a XX. század során egyre inkább elvesztik a jelentőségüket. Ezt a folyamatot támasztja alá az is, hogy a hagyományos osztálymodellek egyre kevésbé tudnak számot adni az osztályelméletek számára kitüntetett területek jelenségeiről, vagyis egyre kevésbé képesek megvilágítani a társadalom kulturális-életmódbeli tagolódását, a társadalom tagjainak politikai viselkedését, s egyre kevésbé tudják magyarázni magukat a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket is. Grusky azonban e diagnózisra, az osztályelemzés kritikusaival ellentétben, nem az osztály fogalmának feladásával reagál. Úgy véli, hogy a foglalkozási rendszerben betöltött pozíció továbbra is erősen hat a társadalom tagjainak az életkörülményeire, illetve viselkedésére, erről azonban csupán akkor tudunk számot adni, ha komolyan vesszük a hagyományos osztályok felbomlására vonatkozó belátásokat.

E probléma kapcsán fogalmazza meg Grusky azt a módszertani javaslatát, hogy az osztályhelyzet vizsgálatakor ne a használatban levő, az osztály hagyományos fogalmát feltételező, aggregált osztálymodellekre támaszkodjunk, hanem az elemzés fókuszát vigyük lejjebb, az egyes foglalkozásokat átfogó mikro osztályok szintjére. Eszerint, amikor a hagyományos osztálymodellek, különböző nagyobb és többé-kevésbé mesterséges kategóriák alá sorolják be az egyes foglalkozásokat, olyan absztrakciót hajtanak végre, amit a foglalkozási rendszer, illetve a munkaerőpiac sajátosságai kevésbé indokolnak. Ha az elemzés szintjét lejjebb visszük, s a foglalkozási rendszert több, kisebb mikro osztállyal jellemezzük, akkor – Grusky álláspontja szerint – az osztályelemzés számára a használatban levő nominális megközelítések-nél sokkal gyümölcsözőbb, realista út perspektívája nyílik meg. E realista út kiaknázásához lehetnek Durkheim társadalmi munkamegosztásra vonatkozó fejtegetései előremutatók, aki a modern társadalmak integrációja szempontjából különösen fontosnak tartotta a különböző hivatásrendi csoportokat, foglalkozási, szakmai szerveze-

²⁵ Erről a *Replika* 2008. évi 64–65. számában jelent meg az utóbbi időben egy kisebb válogatás. Lásd ezzel kapcsolatban elsősorban *Berger Viktor* [2008] összefoglaló írását.

teket, korporációkat.²⁶ Grusky elsősorban Durkheimre visszautalva igyekszik belátatni, hogy az egyes foglalkozásokat magukba foglaló mikro osztályok – szemben mondjuk Goldthorpe, illetve Wright osztályaival – a társadalmi élet szerves részét képezik, s ezért weberi értelemben sokkal inkább tarthatók „közösségeknek”. Mikro szinten pontosabban körülírhatók az egyes foglalkozások strukturális jellemzői, legyen szó akár a foglalkozáshoz tartozó különböző feladatokról, az ezek ellátásához szükséges képzettségről, vagy a foglalkozási pozíció által megnyitott karrierlehetőségekről. Ezeknek a kisebb foglalkozási csoportoknak a határait ráadásul gyakran sajátos jogi normák írják körül, és speciális szakmai, érdekképviseleti szervezetek fogják össze. Az egyes foglalkozásokat átfogó mikro osztályok az egyének identitásának meghatározóbb részét képezik, és sokkal inkább elősegítik közös kulturális gyakorlatok, illetve a kollektív cselekvés különböző formáinak létrejöttét.

Grusky elméleti belátásait, illetve módszertani újításait empirikusan is igyekezett igazolni. *Kim Weedennel* írt tanulmányában egy 126 mikro osztályt tartalmazó sémát dolgozott ki,²⁷ s a séma magyarázóerejét különböző következményváltozók segítségével tesztelte. Eredményei szerint a mikro osztályokon alapuló séma a hagyományos osztálymodelleknél sokkal jobban képes megragadni az életesélyekben, illetve különböző társadalmi-politikai attitűdök tekintetében megmutatkozó különbségeket (*Weeden–Grusky* [2005]).

Végül, a foglalkozási osztályszerkezet különböző megközelítései közül utolsóként, a *funkcionalista rétegződéseméletre* térek ki röviden. Ez az elméleti hagyomány korántsem tekinthető újnak, tárgyalását mindenekelőtt az indokolja, hogy megítélésem szerint ez a gondolati tradíció, s különösen ennek parsonsi verziója tartogathat még újdonságokat. A funkcionalista rétegződésemélet az empirikus társadalomkutatás területén mindenekelőtt – a dolgozat elején említett – graduális megközelítésekre hatott megtermékenyítően: elsősorban különböző foglalkozási, illetve társadalmi-gazdasági státusindexek megkonstruálását segítette elő (*Róbert* [1997]). Miért ne lehetne alkalmas azonban a funkcionalista elmélet arra is, hogy segítségével kategoriális különbségeket állapítsunk meg a társadalmon belül?

A funkcionalista rétegződésemélet központi gondolata, hogy a társadalmi rétegződésnek pozitív funkciója van a társadalom működése szempontjából: ez segíti elő

²⁶ Durkheim a társadalmi integráció vagy társadalmi szolidaritás két formáját különíti el: egyrészt a mechanikus szolidaritást, mely a társadalom tagjainak közös tudatán, közös hiedelemrendszerén alapul, másrészt pedig az organikus szolidaritást, ami a munkamegosztásra, illetve a társadalom tagjainak a funkcionális egymásrautaltságára támaszkodik. Durkheim vizsgálatai szerint a modern társadalmak létrejötte során a társadalmi szolidaritás e második formája került előtérbe. Meglátása szerint a munkamegosztás előrehaladásával a korábbi, vallási színezetű világképek integratív szerepe csökken, ezt egyre inkább az organikus szolidaritás által létrehozott kölcsönös függés, illetve a közös tudat foglalkozásokhoz, hivatási csoportokhoz kötődő formái váltják fel (*Durkheim* [2001]). Grusky elméletének durkheimiánus vonásait a következő munkában igyekszik a legalapossabban kifejteni: *Grusky–Galescu* ([2005] 54–60. old.).

²⁷ Egy efféle séma kevésbé felel meg az egyszerűség, illetve az átláthatóság követelménynek, de nagymintás felvételek esetében, illetve népszámlálási adatok feldolgozásakor különösen informatív lehet.

azt, hogy a megfelelő emberek a megfelelő helyekre kerüljenek a társadalomban. *Kingsley Davis* és *Wilbert E. Moore* [1997] fejtegetése szerint minden társadalom működésének előfeltétele, hogy a társadalom tagjait elossza a társadalomban rendelkezésre álló különböző pozíciók között, illetve hogy ösztönözze őket az egyes pozíciókhoz tartozó feladatok ellátására. A társadalmak azért egyenlőtlenek, mert ezt a problémát úgy oldják meg, hogy a különböző pozíciókhoz különböző mértékű jutalmakat társítanak. Az egyenlőtlenségek alakulása szempontjából Davis és Moore két tényezőt emel ki. Egyrészt véleményük szerint azokhoz a pozíciókhoz kapcsolódnak nagyobb jutalmak, amelyek funkcionális szempontból fontosabbak, illetve másrészt, amelyek olyan speciális készségeket és képességeket igényelnek, amelyek előfordulása a társadalomban ritkább. A társadalmak eszerint tehát azért rétegzettek, mert a hatékony működés érdekében a társadalom a fontosabb, illetve sajátos tudást igénylő pozíciók betöltőit jobban jutalmazza.²⁸

Talcott Parsons Davis és Moore elgondolásaihoz hasonlóan úgy tekint az egyenlőtlenségekre, mint amelyek alapvetően hozzájárulnak a társadalom zavartalan működéséhez, a rétegződés funkcionális jelentőségét azonban differenciáltabb módon igyekszik megragadni.²⁹ Míg az előbbieknél munkájában a társadalom erőforrás-allokációs, illetve adaptív funkciói álltak a középpontban, addig Parsonsnál a társadalmi rétegződés integratív szerepe kerül előtérbe. Davis és Moore fejtegetéseivel összhangban Parsons is úgy véli, hogy a foglalkozási rendszerben betöltött pozíció határozza meg elsősorban az egyének (illetve háztartásaik) elfoglalt helyét el a társadalom egyenlőtlenségrendszerében. Parsons kiemeli azonban, hogy a foglalkozási rendszer, illetve a gazdasági alrendszer beágyazott a társadalmi rendszer egészébe, s ehelyütt is érvényesülniük kell ugyanazoknak a normáknak és értékeknek, mint amelyek a társadalom egészében érvényben vannak (*Parsons* [1939], [1940b], [1991]). A társadalmi rétegződés problémáját ennyiben annak alapján közelíthetjük meg, hogy a különböző társadalmak az egyenlőség, illetve egyenlőtlenség mely elveit intézményesítik.

A modern társadalmak, a tradicionális társadalmakkal szembeállítva, ebből a szempontból abban tűnnek ki, hogy az egyéneknek tulajdonított jogok formájában az egyenlőség bizonyos formáit intézményesítik. Míg a tradicionális társadalmak esetében az volt elfogadott, hogy bizonyos természet adta, vagy a hagyomány alapján alátámasztott egyenlőtlenségek állnak fenn ember és ember között, addig a modern társadalmak önértelmezése szerint a nekik tulajdonított jogok tekintetében minden em-

²⁸ A funkcionista rétegződésmélet átfogó kritikájához lásd mindenekelőtt *Claus Offe* [1970] híres munkáját.

²⁹ Parsons társadalmi rétegződésről alkotott felfogása pályája során elméleti fejlődésével párhuzamosan folyamatosan módosult, illetve differenciálódott. Ennek fő állomásaihoz lásd: *Parsons* [1940a], [1997], [1970]. A következőkben én az említettek közül elsősorban az utolsó írásra támaszkodom. Parsons rétegződésre vonatkozó elképzeléseihez lásd például *Hess* [2001] összefoglalóját.

ber (illetve minden állampolgár) egyenlő. Ahogy Parsons kiemeli, a modern társadalmak létrejöttével megfordult a „bizonyítási kényszer”: Ezentúl nem az egyének alapvető egyenlőségét kell igazolni, hanem azokat a mechanizmusokat, amelyek egyenlőtlen viszonyokat hoznak létre a társadalom tagjai között. A modern társadalmak pedig mindenekelőtt az egyéni képességekre, illetve teljesítményre utalva találták meg az egyenlőtlenégek igazolásának elsődleges formáját. Eszerint az egyenlőtlenégek azon formái elfogadhatók, amelyek az egyének teljesítménybeli különbségeit tükrözik. E felfogás szerint a foglalkozási rendszer jelentősége nemcsak az, hogy a megfelelő embereket a megfelelő pozícióba helyezve elősegíti a társadalom hatékony működését, hanem az is, hogy hozzájárul a társadalom normatív integrációjához, amennyiben intézményesíti az egyenlőség, illetve egyenlőtlenégek társadalmilag elfogadott normáit.³⁰

3. Következtetések

Dolgozatomban a foglalkozási osztályszerkezet újabb elméleteit, illetve az ezek alapján kidolgozott modelleket mutattam be. A vizsgált munkák közül Goldthorpe és munkatársai, Wright és Esping-Andersen megközelítése, illetve az ESeC nem csupán elméletileg jól megalapozott, de e modelleknél az operacionalizálás feladatát is körültekintően ellátták. Ezek mindegyike jó indikátora lehet tehát az osztályhelyzetnek, amelyet a segítségükkel végrehajtott empirikus vizsgálatok bizonyítanak legjobban. E modellek megbízható eszközei lehetnek további kutatásoknak, illetve statisztikai elemzéseknek.

A foglalkozási osztályszerkezet e bevettebb modelljei mellett igyekeztem rámutatni olyan kezdeményezésekre is, amelyek hozzájárulhatnak az osztályelemzés megújításához, illetve újabb modellek kidolgozásához. Bourdieu munkái ezek közül már eddig is számos új kutatást inspiráltak, Grusky neodurkheimiánus felvetése pedig különösen nagymintás felvételek elemzésénél bizonyulhat előremutatónak. A funkcionista rétegződésemélet hosszú hagyományokra tekint vissza, ennek sajátos belátásait azonban, érdekes módon, eddig kevésbé sikerült kiaknázni az osztályelemzés szűkebb területén.

A foglalkozási osztályszerkezet különböző elméletei rendelkeznek bizonyos közös sajátosságokkal, amelyek alapján önálló irányzatot képeznek, s amelyek révén jól elkülöníthetők a társadalmi struktúra, illetve rétegződés vizsgálatának egyéb megkö-

³⁰ Ha ezek mégsem érvényesülnek, akkor az különböző társadalmi, illetve politikai konfliktusokhoz vezethet (vö. *Parsons* [1949]).

zelítéseitől. Ezek a sajátosságok mindenekelőtt olyan közös problémákban öltenek testet, amelyekre a foglalkozási osztályszerkezet mindegyik elméletének valamiképpen reflektálnia kell. Az egyes elméletek elsősorban annak alapján értékelhetők, hogy miképpen kezelik ezeket. Ahogy új elképzelések is oly módon bukkanhatnak fel, hogy e problémák kapcsán alternatív válaszokkal állnak-e elő. A jelen dolgozatban megkezdett munkát így e közös problémák vizsgálatával kell folytatni.

(A tanulmány második részét a *Statistikai Szemle* következő számában közöljük.)

Irodalom

- ANDORKA R. [1982]: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- BECK, U. [1997]: Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In: *Angelusz R.* (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum. Budapest. 418–458. old.
- BECK, U. [2003]: *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég. Budapest.
- BERGER V. [2008]: Életstílus- és miliőkutatások a német szociológiában: a hagyományos struktúramodellek alternatívái? *Replika*. 64–65. sz. 115–130. old.
- BOURDIEU, P. [1984]: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press. Cambridge.
- BOURDIEU, P. [1985]: The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*. Vol. 14. No. 6. pp. 723–744.
- BOURDIEU, P. [1997]: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: *Angelusz R.* (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum. Budapest. 156–177. old.
- BREEN, R. [2005]: Foundations of a Neo-Weberian Class Analysis. In: *Wright, E. O.* (ed.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge. pp. 31–50.
- BREEN, R. – ROTTMAN, D. [1995]: Class Analysis and Class Theory. *Sociology*. Vol. 29. No. 3. pp. 453–473.
- BUKODI E. [2006]: Társadalmunk szerkezete különböző nézőpontokból. In: *Kovács I.* (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág Kiadó. Budapest. 109–159. old.
- BUKODI E. – ALTORJAI SZ. – TALLÉR A. [2005]: *A társadalmi rétegződés aspektusai*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest.
- BUKODI E. – FÓTI J. – LAKATOS M. – ZÁHONYI M. [1999]: A foglalkozási rétegződés modelljei. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- DAVIS, K. – WILBERT, E. M. [1997]: A rétegződés néhány elve. In: *Angelusz R.* (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum. Budapest. 10–23. old.
- DURKHEIM, É. [2001]: *A társadalmi munkamegosztásról*. Osiris. Budapest.
- ERIKSON, R. – GOLDTHORPE, J. H. [1996]: A kutatás elméleti alapja, adatai és stratégiája. In: *Andorka R. – Hradil, S. – Peschar, J. S.* (szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Aula. Budapest. 11–25. old.

- ERIKSON, R. – GOLDTHORPE, J. H. – PORTOCARERO, L. [1998]: Intergenerációs osztálymobilitás és a konvergenciátézis Anglia, Franciaország és Svédország példáján. In: *Róbert P.* (szerk.): *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések. Új Mandátum.* Budapest. 220–255. old.
- ESPING-ANDERSEN, G. [1990]: *The Three Worlds of Welfare Capitalism.* Princeton University Press. Princeton.
- ESPING-ANDERSEN, G. [1993]: Post-industrial Class Structures: An Analytical Framework. In: *Esping-Andersen, G.* (ed.): *Stratification and Mobility in Post-Industrial Society.* SAGE. London. pp. 7–31.
- EYAL, G. – SZELÉNYI, I. – TOWNSLEY, E. [1998]: *Making Capitalism Without Capitalists. Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe.* Verso. London.
- ÉBER M. Á. [2011]: Melyik kettő? Miért kettős? A magyar szociológia kettőstársadalom-elméleteinek hasznáról és káráról. *Szociológiai Szemle.* 21. évf. 3. sz. 4–22. old.
- FERGE ZS. [1973]: *Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- FERGE ZS. [2002]: Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban. *Szociológiai Szemle.* 12. évf. 4. sz. 9–33. old.
- FERGE ZS. [2006]: Struktúra és szegénység. In: *Kovács I.* (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon.* Napvilág. Budapest.
- FERGE ZS. [2010]: *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek.* Napvilág. Budapest.
- GANZEBOOM, H. B. G. – TREIMAN, D. J. – ULTEE, W. C. [1998]: Összehasonlító intergenerációs rétegződésvizsgálat: három generáció és azon túl. In: *Róbert P.* (szerk.): *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések. Új Mandátum.* Budapest. 284–310. old.
- GOLDTHORPE, J. H. [2007]: Social Class and the Differentiation of Employment Contracts. In: *Goldthorpe, J. H.* (ed.): *On Sociology. Illustration and Retrospect.* Vol. 2. Stanford University Press. Stanford. pp. 101–124.
- GOLDTHORPE, J. H. – MARSHALL, G. [1992]: The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques. *Sociology.* Vol. 26. No. 3. pp. 381–400.
- GRUSKY, D. – GALESCU, G. [2005]: Foundations of a Neo-Durkheimian Class Analysis. In: *Wright E. O.* (ed.): *Approaches to Class Analysis.* Cambridge University Press. Cambridge. pp. 51–81.
- GRUSKY, D. B. – SORENSEN, J. B. [2005]: Can Class Analysis Be Salvaged? *The American Journal of Sociology.* Vol. 103. No. 5. pp. 1187–1234.
- HESS, A. [2001]: Maintaining the Equilibrium of Freedom and Order: Talcott Parsons' Resuscitation of Functionalism. In: *Hess, A.* (ed.): *Concepts of Stratification: European and American Models.* Palgrave. London.
- HRADIL, S. [1987]: *Sozialstrukturanalyse in einer fortgeschrittenen Gesellschaft.* Von Klassen und Sichten zu Lagen und Milieus. Leseke + Budrich. Obladen.
- HUSZÁR Á. [2011]: Egyenlőtlenség és osztály. Mit várunk, mit várhatunk el egy osztállysémától? *Társadalomkutatás.* 29. évf. 4. sz. 405–421. old.
- HUSZÁR Á. [2012]: Osztályegyenlőtlenségek. Az egyenlőtlenségek ábrázolása Magyarországon. *Szociológiai Szemle.* 22. évf. 2. sz. 4–26. old.
- KOLOSÍ T. [1987]: *Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon.* Gondolat Kiadó. Budapest.

- KOLOSÍ T. [2000]: *A terhes babapiskóta*. Osiris. Budapest.
- KOLOSÍ T. – DENCŐ B. [2006]: Osztálytársadalom? In: *Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy.* (szerk.): *Társadalmi Riport 2006*. Társi. Budapest.
- KOLOSÍ T. – KELLER T. [2010]: Kikristályosodó társadalomszerkezet. In: *Kolosi T. – Tóth I. Gy.* (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*. Társi. Budapest.
- KOLOSÍ T. – RÓBERT P. [2004]: A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta In: *Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy.* (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*. Társi. Budapest.
- KOVÁCH I. (szerk.) [2006]: *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág. Budapest.
- KRECKEL, R. [1992]: *Politische Soziologie der sozialen Ungleichheit*. Campus Verlag. Frankfurt am Main, New York.
- OFFE, C. [1970]: *Leistungsprinzip und industrielle Arbeit. Mechanismen der Statusverteilung in Arbeitsorganisationen der industriellen »Leistungsgesellschaft«*. Europäische Verlagsanstalt. Frankfurt am Main.
- PAKULSKI, J. – WATERS, M. [1996]: The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society. *Theory and Society*. Vol. 25. No. 5. pp. 667–691.
- PARSONS, T. [1939]: The Professions and Social Structure. *Social Forces*. Vol. 17. No. 4. pp. 457–467.
- PARSONS, T. [1940a]: An Analytical Approach to the Theory of Social Stratification. *The American Journal of Sociology*. Vol. 45. No. 6. pp. 841–862.
- PARSONS, T. [1940b]: The Motivation of Economic Activities. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*. Vol. 6. No. 2. pp. 187–202.
- PARSONS, T. [1949]: Social Classes and Class Conflict in the Light of Recent Sociological Theory. *The American Economic Review*. Vol. 39. No. 3. pp. 16–26.
- PARSONS, T. [1970]: Equality and Inequality in Modern Society, or Social Stratification Revisited. *Sociological Inquiry*. Vol. 40. No. 1. pp. 13–72.
- PARSONS, T. [1991]: The Integration of Economic and Sociological Theory, The Marshall Lectures. *Sociological Inquiry*. Vol. 61. No. 1. pp. 10–59.
- PARSONS, T. [1997]: A társadalmi rétegződés elméletének átdolgozott analitikus megközelítése. In: *Angelusz R.* (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum. Budapest. 80–135. old.
- RÓBERT P. [1997]: Foglalkozási osztályszerkezet: elméleti és módszertani problémák. *Szociológiai Szemle*. 7. évf. 2. sz. 5–48. old.
- ROBERT P. [2009]: Stratification and Social Mobility. In: *Immerfall, S. – Göran, T.* (eds.): *Handbook of European Societies*. Springer. New York.
- ROSE, D. – HARRISON, E. [2010]: *Social Class in Europe. An introduction to the European Socio-economic Classification*. Routledge. London.
- ROSE, D. – MARSHALL, G. [1989]: Constructing the (W)right Classes. In: *Wright, E. O.* (ed.): *The Debate On Classes*. Verso. London.
- RÖSSEL, J. [2009]: *Sozialstrukturanalyse. Eine kompakte Einführung*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- SCHULZE, G. [2000]: Élménytársadalom. A jelenkor szociológiája. A hétköznapi élet esztétizálódása. *Szociológiai Figyelő*. 1–2. sz. 135–157. old.

- SORENSEN, A. B. [1991]: On the Usefulness of Class Analysis in Research on Social Mobility and Socioeconomic Inequality. *Acta Sociologica*. Vol. 34. No. 2. pp. 71–87.
- SORENSEN, A. B. [1996]: The Structural Basis of Social Inequality. *The American Journal of Sociology*. Vol. 101. No. 5. pp. 133–165.
- SORENSEN, A. B. [2005]: Foundations of Rent-Based Class Analysis. In: *Wright, E. O.* (ed.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- SZALAI E. [2001]: *Gazdasági elit és társadalom a magyarországi újkapitalizmusban*. Aula. Budapest.
- SZALAI E. [2006]: Tőke-munka viszony és hatalmi szerkezet a magyarországi újkapitalizmusban. In: *Kovács I.* (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág. Budapest
- SZELÉNYI I. – EYAL, G. – TOWNSLEY, E. [1996]: Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai. *Politikatudományi Szemle*. V. évf. 2. sz. 7–29. old. és 3. sz. 7–32. old.
- TARDOS R. [2008]: Foglalkozás, milió, kapcsolathálózatok: külön világok? Egy tipológiai kísérlet körvonalai. *Századvég*. 50. évf. 4. sz. 5–50. old.
- WEEDEN, K. A. – GRUSKY, D. [2005]: The Case for a New Class Map. *The American Journal of Sociology*. Vol. 111. No. 1. pp. 141–212.
- WEININGER, B. E. [2005]: Foundations of Pierre Bourdieu’s Class Analysis. In: *Wright, E. O.* (ed.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- WRIGHT, E. O. [1980]: Class and Occupation. *Theory and Society*. Vol. 9. No. 1. pp. 177–214.
- WRIGHT, E. O. [1997]: Általános keretrendszer az osztálystruktúra elemzéshez. In: *Angelusz R.* (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum. Budapest.
- WRIGHT, E. O. [2005a]: Foundations of a Neo-Marxist Class Analysis. In: *Wright, E. O.* (ed.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- WRIGHT, E. O. [2005b]: Conclusion: If “Class” Is the Answer, What Is the Question In: *Wright, E. O.* (ed.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- ZÁHONYI M. – BUKODI E. [2004]: *A társadalom rétegződése*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

Summary

The different theories of the occupational class structure constitute a distinct approach of the social stratification research. The aim of this paper is to introduce this approach briefly. It examines first the question of what the common peculiarities of these theories are and how they differ from other approaches of the social stratification and social structure.

Then it presents the first results of a larger work that aims to contribute to the preparation of the stratification volume of the 2011 Hungarian Census. The last part of the paper aims to summarise the most important problems that must be solved by the theories of the occupational class structure.